

Hegel

HERMAN VAN ERP

Profielen

Boom | Amsterdam

LannooCampus | Leuven

© Uitgeverij Boom, Amsterdam 2013

© LannooCampus, Leuven 2013

© Herman van Erp, Gent 2013

Uitgeverij LannooCampus maakt deel uit van Lannoo Uitgeverij, de boeken- en multi-mediadivisie van Uitgeverij Lannoo n.v.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeleenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag en binnenwerk: Bas Smidt

Foto omslag: © Hollandse Hoogte / Oote Boe

Illustratie Hegel achterplat: © Hollandse Hoogte / Spaarnestad Photo

ISBN 978 94 6105 243 8 / NUR 730

www.uitgeverijboom.nl / www.lannoocampus.be

Inhoud

Inleiding 7

Hoofdstuk 1

Leven en werk 11

Hoofdstuk 2

De *Fenomenologie van de geest* (1807) 32

De inhoudsopgave van de *Fenomenologie van de geest* 36

De inleiding en het voorwoord 41

Bewustzijn 45

Zelfbewustzijn 49

Rede 61

De geest 72

De religie 87

Het absolute weten 93

Hoofdstuk 3

Logica en de *Enzyklopädie* 96

De logica 96

Natuurfilosofie 105

Filosofie van de subjectieve geest: antropologie,
fenomenologie en psychologie 107

Hoofdstuk 4

Filosofie van de objectieve geest: de rechtsfilosofie 111

Het abstracte recht 111

De moraliteit 113

De zedelijkheid 114

Hoofdstuk 5

Colleges over de wereldgeschiedenis 120

Azië en Afrika 124

Het Griekse en het Romeinse Rijk 125

De Germaanse staten 127

Hoofdstuk 6

Colleges over de absolute geest 130

Esthetica of filosofie van de kunst 131

Filosofie van de religie 135

Geschiedenis van de filosofie 144

Geraadpleegde werken van Hegel 147

Overige geraadpleegde literatuur 152

Inleiding

Met het verschijnen van zijn magnum opus *Fenomenologie van de geest* in 1807 vestigt Hegel zijn naam als de meest oorspronkelijke filosoof van zijn tijd. En ook vandaag de dag is de filosofie van Hegel voor veel filosofen nog steeds een fascinerend en uitdagend object van studie. Deels is dit te verklaren door de inhoudelijke rijkdom van zijn werk en de belangrijke rol die het speelde in de geschiedenis van het westerse denken, maar ook deels door haar complexiteit en moeilijke toegankelijkheid. Het lezen en toegankelijk maken van Hegels filosofische werk blijft een uitdaging, omdat het steeds opnieuw uitleg en interpretatie vraagt en discussie oproept.

Hegels filosofie heeft altijd al voor veel beroering gezorgd. Dat is niet verwonderlijk. Zij stelt zichzelf niet alleen ten doel om de totaliteit van de werkelijkheid in begrip (begrijpend denken) te vatten, maar heeft ook de pretentie daarin in principe geslaagd te zijn. En dat terwijl die filosofie naar stijl en inhoud als uitermate moeilijk en zelfs nagenoeg ondoorgrondelijk geldt.

Reeds onder tijdgenoten riep Hegel naast bijval ook felle weerstand op. Schopenhauer zag in hem een charlatan en Friedrich Schlegel verweet hem een volstreckte stompzinnigheid met betrekking tot al het goddelijke. Zelfs zijn oude vriend Schelling gaf (overigens pas na Hegels dood) te kennen in Hegels dialectiek een prozaïsche voorliefde te zien voor negatie en een ‘aap-

achtige geest van ontkenning'.¹ Aanvankelijk werkte Hegel met Schelling samen en werd hij als een aanhanger van diens filosofie gezien. In de *Fenomenologie van de geest* geeft hij (vaak impliciet blijvende) kritiek op Schellings idealisme. Hij karakteriseert het als abstract en dogmatisch, omdat het uitgaat van een intuïtieve kennis van de eenheid van subject en object, van ik en wereld, en van geest en natuur. Hegel stelt daartegenover dat het absolute en het inzicht daarin moeten worden begrepen als product van een wordingsproces vanuit de tegenstellingen. In de dialectische ontwikkeling van dat proces moet het logisch bewijs van die eenheid worden geleverd.²

Ondanks zijn kritiek bleef Hegel Schellings filosofie wel waarderen. Hij beschouwt haar als een belangrijke schakel tussen het denken van Kant en Fichte en zijn eigen filosofische systeem, dat hij als absoluut idealisme karakteriseert. Hegel zag zijn eigen filosofie als de voltooiing van een lang proces, waarin het denken vanaf de oude Grieken via het christendom, het protestantisme en de verlichting uiteindelijk tot een adequaat begrip komt van de werkelijkheid en zijn eigen verhouding daartoe.

Hegels tijd werd gekenmerkt door ingrijpende politieke omwentelingen en intellectuele woelingen. Hij typeerde het leven in deze tijd van schemering als een noodzakelijk negatieve ervaring vol tegenspraken. Zijn analyse van andere filosofen, die hij beschouwt als zijn voorgangers, richt zich sterk op de contradicties waartoe hun denken uiteindelijk leidt. Deze contradicties zouden in zijn eigen filosofie een definitieve oplossing vinden. In zijn analyses keerde Hegel zich vaak in heftige en sarcastische bewoordingen tegen eenzijdigheden van zowel de verlichting als de romantiek. Van beide stelde hij dat ze een onjuist godsbeeld hadden en dat ze van God een ongekende grootheid maakten, terwijl God zich juist openbaart en gekend wil worden. Naar eigen zeggen zou Hegels filosofie dan ook de voltooiing van de theologie zijn. Op het hoogtepunt van zijn roem en invloed deed

1 Jaeschke 2010, XI, 506 e.v.

2 Dialectiek is de ontwikkeling van een proces of begrip door middel van tegenspraken.

hij als professor filosofie in Berlijn zelfs schokkende uitspraken waardoor het leek alsof zijn filosofie er rekenschap van gaf dat het goddelijke zich in de Pruisische staat verwerkelijkt had en dat de geschiedenis daarmee tot haar einde was gekomen.

Tegen het eind van Hegels leven had zijn filosofie aanhangers in bijna alle faculteiten van de Berlijnse universiteit, maar een ruime bekendheid kreeg zijn filosofie pas na zijn dood, doordat zijn leerlingen zich organiseerden in een ‘Vereniging van Vrienden van de Vereeuwigde’, zijn boeken opnieuw uitgaven en zijn collegevoordrachten voor het eerst publiceerden.³ In die periode werd Hegel min of meer vereerd als de Pruisische staatsfilosoof, zoals zijn kritische biograaf Rudolf Haym schrijft. Maar na het overlijden van koning Friedrich Wilhelm III, tien jaar na Hegels dood, trachtte een nieuwe regering ‘het drakenzaad van het hegelianisme uit te roeien’⁴ door Friedrich Schelling in Berlijn tot hoogleraar te benoemen. Het charisma van Schelling was echter geweken, en hij wist met zijn positieve, sterk religieus getinte metafysica geen nieuw elan te wekken. De grote bloeiperiode van het Duitse idealisme leek daarmee ten einde.

De aanhangers van Hegels filosofie splitsten zich al vrij snel in een behoudende en een meer revolutionaire groep, in rechts- en links-hegelianen. De eerste onderschreef de gedachte dat Hegel de filosofie heeft voltooid en dat het er verder op aan zou komen alle aspecten van de werkelijkheid volgens de rationele beginselen van die filosofie te begrijpen. De linkse groep (ook jong-hegelianen genoemd) interpreteerde het einde van de filosofie veeleer zo, dat de tijd rijp is om het speculatieve denken om te zetten in een kritiek van religieuze en maatschappelijke vervreemding. De grootste invloed bleek Hegel nog te behouden door de manier waarop hij bepalend was voor het denken van Karl Marx. Marx was in vele opzichten een voortzetter van Hegels denken over de dialectiek van geschiedenis en maatschappelijke ontwikkeling. Voor hem was Hegel inderdaad de

3 Als: G.W.F. Hegel, *Werke. Vollständige Ausgabe durch einen Verein von Freunden des Verewigten*. Berlijn 1832-1845.

4 Wiedmann, 108.

voltooing van de speculatieve filosofie. Tegelijkertijd stelde hij dat in Hegels idealisme de werkelijkheid op zijn kop staat en dat de filosofie weer op zijn voeten teruggezet moest worden. Dat zou dan gebeuren in de materialistische variant van de dialectiek, die niet in de politiek en ideologieën, maar in de maatschappelijke ontwikkeling van de arbeid en de klassenstrijd de motor van de geschiedenis zag.